

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

МАТЯШ-ЗАЯЦ ЛЮДМИЛА ПЕТРІВНА

УДК 159.922.7

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ВИНИКНЕННЯ МІЖСОБИСТІСНИХ
КОНФЛІКТІВ У РАНЬОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІСІ

19.00.07 – Педагогічна та вікова психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ - 2005

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі психології Інституту історії та філософії педагогічної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, професор

Долинська Любов Василівна

Інститут історії та філософії педагогічної освіти

Національного педагогічного університету

імені М.П. Драгоманова,

завідувач кафедри психології.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор

Пов'якель Надія Іванівна,

Інститут педагогіки і психології

Національного педагогічного університету

імені М.П. Драгоманова,

завідувач кафедри практичної психології;

кандидат психологічних наук,

старший науковий співробітник

Пенькова Олена Іванівна,

Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України,

провідний науковий співробітник

лабораторії психології особистості.

Провідна установа: Інститут проблем виховання АПН України,

лабораторія соціальної педагогіки, м. Київ.

Захист відбудеться „ 21 ” грудня 2005 р. о 17 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.26.053.10 в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м.Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий „_____” _____ 2005 року

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Фомічова Л.І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність проблеми. Зростання напруженості у сучасному суспільстві обумовлює збільшення різноманітних конфліктів та необхідність їх всебічного вивчення з метою нівелювання негативних наслідків та якнайповнішого використання закладених у них позитивних можливостей для розвитку особистості. Знання чинників, які обумовлюють виникнення міжособистісних конфліктів, дозволяє розробити комплекс методів, спрямованих на їх профілактику та формування навичок успішного вирішення. Така робота дозволяє не лише допомогти особистості одержати знання про ефективні способи розв'язання конфліктів, але і надає їй інформацію про основні психологічні особливості, які зумовлюють виникнення міжособистісних конфліктів, про можливості саморегуляції у складних життєвих ситуаціях, здійснює цілеспрямований вплив на особистість з метою гармонізації її психічного та соціального життя.

Проблема конфліктів завжди приваблювала дослідників і розроблялася представниками різних психологічних напрямків як у зарубіжній, так і у вітчизняній психології. Зокрема, у зарубіжній психології вона представлена роботами представників різних підходів: психоаналітичного (З. Фройд, К.-Г. Юнг та А. Адлер); соціотропного (У. Мак-Дауголл, С. Сігеле); етологічного К. Лоренц, Н. Тінберген); теорії групової динаміки (К. Левін, Д. Креч); фрустраційно-агресивного (Д. Доллард, Н. Міллер); поведінкового (А. Басс, А. Бандура); соціометричного (Дж. Морено, Г. Гурвіч); інтеракціоністського (Т. Шибутані, Д. Шпігель). Завдяки цим роботам у психологічній науці було започатковано систематичне вивчення конфлікту як самостійного соціально-психологічного феномену. У середині ХХ століття перед дослідниками постала проблема не лише розробки теоретичних підходів до різноманітних конфліктів, а і визначення шляхів та способів їх попередження і подолання. Це обумовило появу таких напрямків дослідження як мотиваційний (М. Дойч, С. Шикман), теорії організаційних систем (Р. Блейк, К. Томас) та теорії і практики переговорного процесу (Р. Фішер, Д. Прюїтт).

Натомість у вітчизняній – радянській, а пізніше і українській психології, – проблема конфлікту не знайшла свого достатнього відображення, хоча і проводилися окремі дослідження з даної проблеми. Зокрема, вивчалися конфлікти у ділових стосунках, сімейні конфлікти, конфлікти у педагогічному процесі.

Серед радянських та російських досліджень з проблематики конфліктів варто відзначити роботи В.С. Агєєва, В.І. Андрєєва, О.Я. Анцупова, В.К. Васильєва, Н.В. Гришиної, Т.В. Драгунової, С.І. Єріної, Е.І. Кіршбаум, М.М. Коряк, Н.В. Крогіус, А.Н. Лебедева, М.О. Новікова, В.П. Левкович, О.Е. Зуськової, В.А. Нужного, О.В. Первишевої, Л.А. Петровської, Т.А. Полозової, В.А. Сміхова, А.І. Ташевої, Н.І. Фригіної, О.І. Шипілова.

В Україні проблему конфліктів успішно розробляють А.І. Бузнік, А.М. Гірник, Н.М. Дорошенко, О.В. Кришевич, В.Г. Ласькова, Г.В. Ложкін, В.М. Кушнірюк, І.Б. Омелаєнко, М.І. Пірен, Н.І. Пов'якель, В.М. Радчук, О.Л. Світличний.

У віковому аспекті проблему конфліктів вивчали Я.Л. Коломінський, Б.П. Жизнєвський, М.І. Коцко, В.М. Коміссарик, М.І. Тютюнник (конфлікти дітей дошкільного віку), Л.І. Божович, Т.В. Драгунова, В.І. Ілійчук, О.В. Первишева (конфлікти у підлітковому віці), І.М. Веренікіна та Л.В. Сімонова вивчали особливості конфліктів між учнями та вчителями, зокрема, дослідження Л.В. Сімонової присвячене вивченню конфліктів між педагогами та старшокласниками. Конфлікти у ранньому юнацькому віці стали предметом досліджень А.І. Бузніка, І.С. Кона та В.Г. Ласькової.

Незважаючи на те, що ще у підлітковому періоді формуються основні комунікативні уміння, у ранньому юнацькому віці перед особистістю постають нові завдання, які й обумовлюють необхідність удосконалення вже сформованих умінь. Нова соціальна ситуація розвитку особистості у ранньому юнацькому віці обумовлює зміни у індивідуальних особливостях особистості, внаслідок чого відбувається загострення міжособистісних стосунків. І хоча школа та інші навчальні заклади намагаються дати юнакам та дівчатам знання, необхідні для подальшого життя та здобуття професії, юнаки часто залишаються наодинці з проблемами, які виникають у них при взаємодії з батьками, вчителями та однолітками. Однак проблема впливу різноманітних чинників на виникнення, протікання та розв'язання конфліктів у ранньому юнацькому віці та взаємозв'язку цих чинників залишилась поза увагою дослідників.

Таким чином, враховуючи соціальну значущість проблеми та недостатність наукових розробок, присвячених вивченню міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці, було визначено тему дисертаційного дослідження: „Соціально-психологічні чинники виникнення міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці”.

Зв'язок з науковими планами, темами, програмами. Тема дисертації входить до плану науково-дослідних робіт кафедри психології Інституту історії та філософії педагогічної освіти НПУ імені М.П. Драгоманова за науковим напрямом „Теорія та технологія виховання і навчання в системі народної освіти”. Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою НПУ імені М.П. Драгоманова (протокол №12 від 29.05.2003 року) та узгоджена Радою з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 8 від 28.10.2003 року).

Об'єкт дослідження – міжособистісні конфлікти у ранньому юнацькому віці.

Предмет дослідження – соціально-психологічні чинники виникнення міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці.

Мета дослідження полягала у виявленні та експериментальному вивченні соціально-психологічних чинників виникнення міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому

віці, а також розробці та апробації програми роботи, спрямованої на підвищення комунікативної культури та формування конфліктної компетентності особистості.

В основу нашого дослідження було покладено **припущення** про те, що міжособистісні конфлікти у ранньому юнацькому віці тісно пов'язані насамперед із соціогенними потребами даного віку, які загострюють індивідуально-психологічні особливості юнаків та соціально-психологічні чинники виникнення міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці. Такими чинниками є, на нашу думку, насамперед, індивідуальний стиль спілкування особистості, рівень розвитку її комунікативних умінь, стиль поведінки у конфліктних ситуаціях, соціальний статус особистості, рівень тривожності, самооцінка, гнучкість особистості, властиві їй форми агресивних реакцій та ін.

В якості ефективних психолого-педагогічних умов попередження і подолання міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці ми розглядаємо підвищення комунікативної культури особистості, оволодіння прийомами конструктивної поведінки у конфліктах, підвищення конфліктної компетентності та самоактуалізацію особистості юнака.

Мета та гіпотеза обумовили постановку таких **завдань дослідження**:

1. Визначити теоретичні підходи до проблеми міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці.
2. Виявити провідні соціально-психологічні чинники виникнення міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці та кореляційні зв'язки між ними.
3. Обґрунтувати психолого-педагогічні умови попередження та подолання міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці.
4. Розробити та апробувати програму роботи з оволодіння юнаками прийомами конструктивної поведінки у конфліктних ситуаціях.

Методи дослідження. Завдання дослідження було реалізовано шляхом застосування системи *теоретичних* та *емпіричних* методів. Серед них: теоретичний аналіз та систематизація наукових даних з проблеми; спостереження, спрямоване на виявлення особливостей протікання міжособистісних конфліктів; бесіди; анкетування; активні методи соціально-психологічного навчання. Також було застосовано ряд конкретних методик, спрямованих на вивчення соціально-психологічних чинників виникнення міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці. Обробка результатів дослідження проводилася за допомогою статистичних методів: метод лінійної кореляції Пірсона, кутове перетворення Фішера, t-критерій Ст'юдента для залежних вибірок.

Теоретико-методологічною основою дослідження були: загальнонаукові принципи розвитку, загального зв'язку досліджуваних явищ, системності, єдності свідомості та діяльності; провідні положення гуманістичної психології (А. Маслоу, Ф. Перлз, К. Роджерс); основні

положення про сутність та розвиток особистості (Л.С. Виготський, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, С.Л. Рубінштейн); провідні положення про закономірності розвитку особистості у ранньому юнацькому віці (Г.С. Абрамова, І.С. Кон, Х. Ремшмідт); дослідження про особливості поведінки суб'єкта у конфліктних ситуаціях (Н.В. Гришина, В.І. Ілійчук, Н.М. Коряк, В.Г. Ласькова, В.Г. Ложкін, В.М. Радчук); теоретичні і методичні основи соціально-психологічного тренінгу (Г.О. Ковальов, Л.А. Петровська, Т.С. Яценко).

База дослідження. Дослідження проводилось на базі Київського електромеханічного технікуму імені М.Островського та Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Всього у дослідженні взяли участь 126 осіб – 75 юнаків та 51 дівчина віком від 15 до 18 років.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягають у тому, що:

- вперше здійснено комплексний підхід до вивчення соціально-психологічних чинників виникнення міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці; виявлено тісні кореляційні зв'язки між основними соціально-психологічними чинниками виникнення міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці; обґрунтовано феномен конфліктної компетентності як основної умови попередження та ефективного вирішення міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці;
- розширено та поглиблено проблему міжособистісних конфліктів та конфліктної взаємодії, детермінації вибору стилю поведінки у конфліктах, психологічних аспектів розв'язання конфліктів;
- набуло подальшого розвитку знання про психологічні особливості поведінки особистості у ранньому юнацькому віці та шляхи підвищення комунікативної культури та конфліктної компетентності особистості.

Практичне значення роботи полягає у тому, що апробований пакет діагностичних методик та авторська програма формування конфліктної компетентності можуть бути застосовані практичними психологами різних закладів освіти для підвищення комунікативної культури сучасної молоді з метою попередження міжособистісних конфліктів та формування умінь з їх успішного розв'язання. Отримані автором теоретичні та експериментальні висновки використовуються автором у лекціях та на практичних заняттях при викладанні курсів „Вікова психологія”, „Конфліктологія”, „Психологія конфлікту”.

Особистий внесок автора. У дисертаційному дослідженні визначені соціально-психологічні чинники виникнення міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці та розроблена і апробована програма роботи, спрямована на формування конфліктної компетентності юнаків та дівчат. У спільній публікації „Уявлення сучасної молоді про особливості

міжособистісних конфліктів” використано результати експериментального дослідження автора і внесок автора становить 70%.

Надійність та достовірність отриманих даних забезпечувалися теоретичним аналізом досліджуваної проблеми; застосуванням системи методів та прийомів, адекватних об’єкту, предмету, меті та завданням дослідження, проведенням дослідно-експериментальної роботи з дотриманням вимог надійності та валідності; репрезентативністю вибірки та використанням методів математичної статистики для обробки отриманих даних.

Апробація і впровадження результатів дослідження. Матеріали дослідження доповідалися і отримали схвалення на звітних науково-практичних конференціях викладачів та аспірантів НПУ імені М.П.Драгоманова у 2001 – 2005 роках; на Четвертій Міжнародній науковій конференції молодих вчених „Проблема особистості в сучасній науці: результати та перспективи досліджень (Київ, 2001 рік); на науково-практичній конференції МАУП „Соціально-психологічні проблеми вдосконалення управлінської діяльності” (Київ, 2002 рік) та науково-практичній конференції, присвяченій 10-річчю лабораторії соціальної психології Інституту психології ім. Г. Костюка АПН України „Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні” (Київ, 2003 рік).

Результати роботи **впроваджувалися** у навчально-виховному процесі НПУ імені М.П. Драгоманова при читанні курсів „Психологія конфлікту” для студентів п’ятих курсів Інституту української філології (спеціальність „Українська мова та практична психологія”), Інституту природничо-географічної освіти та екології (спеціальність „Біологія та психологія”) та курсу „Конфліктологія” для студентів третього курсу соціально-гуманітарного факультету (спеціальність „Релігієзнавство”) (довідка № 07-10/1039 від 13 червня 2005 року), у навчально-виховному процесі Київського електромеханічного технікуму імені М.Островського (довідка № 01-20/42 від 9 червня 2005 року) та виховному процесі дитячого оздоровчого табору „Прибережний” прикордонних військ України впродовж табірної зміни з 23 червня по 13 липня 2003 року (довідка № 128 від 13 липня 2003 року).

Публікації. Основні теоретичні положення та результати експериментального дослідження відображено у 15 публікаціях, серед яких 8 – статті у фахових збірниках, затверджених ВАК України, 4 – матеріали конференцій, 2 – навчальні програми.

Структура роботи. Дисертація складається із вступу, 3 розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних літературних джерел, що налічує 238 найменувань (з них 21 іноземною мовою), 6 додатків. Основний зміст роботи викладено на 181 сторінці, загальний об’єм займає 242 сторінки. У роботі міститься 31 таблиця та 8 рисунків на 21 сторінці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, визначено її об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження, сформульовано гіпотезу, розкрито методичну основу дослідження, визначено наукову новизну, теоретичне та практичне значення дослідження, описані форми апробації результатів дослідження, визначено структуру роботи.

У **першому розділі** „*Теоретичні аспекти проблеми міжособистісних конфліктів у психологічній науці*” представлено аналіз основних теоретичних підходів до проблеми конфлікту у зарубіжній та вітчизняній психологічній літературі.

Вивчення спеціальної психолого-педагогічної літератури засвідчує, що проблема міжособистісних конфліктів викликає постійний інтерес у дослідників. У значній кількості наукових праць зарубіжних, радянських та вітчизняних психологів реалізувалися різні підходи до вивчення міжособистісних конфліктів, досліджувалися фактори їх виникнення, особливості протікання, шляхи вирішення і т. ін. Однак, всупереч тому, що проблема вивчення міжособистісних конфліктів має тривалу історію, на сьогоднішній день у психологічній науці не склалося єдиного розуміння даного феномену.

Аналіз зарубіжної психологічної літератури показує, що практично кожній психологічній теорії притаманне власне трактування міжособистісного конфлікту. Перші спроби створити теоретичні підходи до проблеми конфлікту були здійснені у другій половині XIX століття. Однак відносно цілісні концепції конфліктів з'явилися у зарубіжній психології на рубежі XIX – XX століть. На сьогоднішній день існує багато теоретичних підходів до даної проблеми. Водночас сучасна зарубіжна конфліктологія є переважно прикладною наукою.

Одна з перших цілісних концепцій конфлікту склалася у психоаналітичному підході. З. Фройд вважав, що під час нервової хвороби її симптоми відображають конфлікт, який веде хворого спочатку до глибокої регресії, а потім – до цілющої ідентифікації з сильною особистістю. Вперше було розведено поняття патогенного невротичного конфлікту та звичайної боротьби психічних поривів, які стоять на одному психологічному ґрунті. Свого розвитку психоаналітична теорія конфлікту отримала у роботах послідовників З. Фрейда А. Адлера, К.-Г. Юнга, К. Хорні, Е. Фромма, Е. Кріса, Е. Джакобсона, Е. Еріксона, Т. Лідца, А. Пфедфера, Т. Френча, П. Зайца.

Найбільш яскравими представниками соціотропного підходу можна назвати У. Мак-Дауголла, С. Сігеле та Г. Тарда. У даному підході обґрунтовується розуміння соціальних факторів виникнення конфліктів.

Представники етологічного підходу поєднали натуралістичне вивчення агресивності як тваринного інстинкту з еволюційним підходом. Людство повинно потурбуватися про те, щоб у процесі виховання припинити зростання властивої людям агресивності. Етологічний підхід представлений працями К. Лоренца та Н. Тінбергена.

Представники теорії групової динаміки К. Левін, Д. Креч, Р. Кратчфілд та Н. Лівсон стверджували, що конфлікт є наслідком фрустрації; вони вперше поділили напрямки впливу фрустрації на конфлікт на конструктивний та деструктивний.

Значну увагу конфліктам приділяли представники фрустраційно-агресивного підходу Д. Доллард, Л. Берковіц. Вони вважали, що агресія є наслідком фрустрації, яку вони розглядали як конфлікт між людиною з притаманними їй інстинктами та взагалі незмінним та ворожим до неї середовищем.

У рамках біхевіористичного підходу А. Басс вбачав причини виникнення конфліктів у соціальному оточенні індивіда. Агресивна поведінка одного індивіда може стати стимулом для прояву агресивності іншого.

З точки зору соціометричного підходу Дж. Морено конфлікти є наслідком порушення емоційних стосунків між людьми, а розв'язати їх можна шляхом перестановки людей відповідно до їх емоційних схильностей.

У інтеракціоністському підході (Т. Шибутані) як причина конфліктів розглядається належність людини одночасно до кількох соціальних груп.

У другій половині ХХ століття у зарубіжній психології дослідники основну увагу починають приділяти конфлікту як центральній ланці досліджень. Виникають три основних напрямки: мотиваційний, представлений роботами М. Дойча; теорія організаційних систем (Р. Блейк, Дж. Мутон) та теорія і практика переговорного процесу (Д. Прюїт, Д. Рубін, Р. Фішер, У. Юрі та інші). З цього періоду починається вивчення конфліктів у прикладному аспекті.

У радянській та українській психології дослідження конфліктів обмежувалися окремими роботами, присвяченими вирішенню практичних завдань в основному у галузі педагогіки та оптимізації діяльності трудових колективів. Проте в останні десятиріччя відбулося загострення усіх суспільних суперечностей і проблема конфліктів набула актуальності і значущості. Окремі аспекти проблеми міжособистісних конфліктів знайшли своє відображення у працях В.С. Агеева, Ю.Є. Альшиної, О.І. Анцупова, О.І. Бондарчука, Г.В. Ложкіна, А.М.Гірника, Н.В. Гришиної, Є.А. Донченка, Т.В. Драгунової, Е.Г. Ейдемільера, С.І. Єріної, А.І. Захарова, А.Г. Здравомислова, О.Е. Зуськової, А.Г. Ковальова, Н.Л. Коломінського, О.В. Кузьменкової, В.П. Левковича, О.Р. Лурії, В.С. Мерліна, Л.М. Мітіної, Т.М. Мішиної, А.С. Морозова, Н.І. Пов'якель, М.В. Розіна, В.А. Сміхова, А.І. Ташевої, Т.М. Титаренко, Д.Г. Трунова, Н.І. Фригіної, А.С. Чернишова, О.І. Шипілова та ряду інших.

Однак поза увагою як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників залишається проблема вивчення чинників, що приводять до виникнення конфліктів, та їх взаємозв'язку.

У **другому розділі** „Експериментальне вивчення соціально-психологічних чинників міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці” обґрунтовано методичний апарат та

представлено результати дослідження соціально-психологічних чинників міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці.

На основі теоретичного аналізу проблеми визначено, що міжособистісні конфлікти можуть обумовлюватися суб'єктивними або об'єктивними чинниками, а передумови виникнення конфліктів можуть мати ситуативну та характерологічну основу. Узагальнення теоретичних положень, представлених у окремих роботах, дозволило припустити, що міжособистісні конфлікти у ранньому юнацькому віці можуть зумовлюватися рядом соціально-психологічних чинників, і, насамперед, індивідуальним стилем спілкування особистості, конфліктністю особистості, яка пов'язана з цілим рядом індивідуально-психологічних особливостей, та соціальним статусом особистості у групі, що і стало предметом нашого експериментального дослідження.

У дослідженні взяли участь 126 осіб, серед них учні 1 – 2 курсів Київського електромеханічного технікуму імені М. Островського та студенти 1 курсу Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова віком від 15 до 18 років.

На першому етапі дослідження за допомогою анкетування виявлялися уявлення сучасної молоді про міжособистісні конфлікти. Встановлено, що юнаки розглядають конфлікти переважно як негативне явище, усвідомлюють власну схильність до конфліктності, схильні приписувати ініціативу конфліктів іншим людям, у більшості випадків усвідомлюють чинники конфліктів та спонтанність власної поведінки, бажають розширити свої знання і набути умінь щодо попередження конфліктів. Існує також протиріччя між частотою проявів конфліктності та неадекватно високою самооцінкою розвитку якостей та наявності знань для попередження конфліктів.

Вивчення впливу індивідуального стилю спілкування на виникнення міжособистісних конфліктів здійснювалося за допомогою таких методик: методика діагностики стилю міжособистісного спілкування МЛЮ Т. Лірі, опитувальник К. Томаса для діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки, адаптований варіант опитувальника В. Бойка для діагностики домінуючої стратегії психологічного захисту у конфліктах, методика діагностики комунікативних та організаторських здібностей КОЗ – 1 В.В. Синявського та Б.А. Федоришина, адаптований варіант методики М. Снайдера для визначення комунікативного контролю у спілкуванні, опитувальник для виявлення рівня готовності до ведення переговорів та розв'язання конфліктів. Дослідження індивідуального стилю спілкування юнаків дозволило виявити такі особливості: значна кількість сучасних юнаків проявляє схильність до авторитарного стилю спілкування, прагне до домінування у міжособистісних взаєминах, у конфліктних ситуаціях переважаючим стилем поведінки є компроміс, недостатній рівень розвитку комунікативних умінь і нахилів, низький рівень розвитку організаторських умінь і нахилів, недостатній рівень комунікативного контролю у спілкуванні, домінуючою стратегією психологічного захисту у

конфліктах є уникання, рівень психологічної готовності до ведення переговорів і розв'язання конфліктів наближається до середнього.

Авторитарний стиль спілкування тісно пов'язаний із низьким соціометричним статусом особистості. Переважання незалежного-домінуючого стилю спілкування тісно пов'язане із прагненням до домінування, у той час як із прагненням до доброзичливості існує зв'язок негативної спрямованості ($r=-0,287$). Особистість із переважанням прямолінійно-агресивного стилю характеризується високою конфліктністю та особистісною ригідністю, ворожістю по відношенню до оточуючих, агресивністю як стратегією психологічного захисту у конфліктах, особистісною тривожністю, образою та підозрливістю як формами агресивних реакцій. Виявлено зв'язок негативної спрямованості прямолінійного стилю спілкування з прагненням до доброзичливості ($r=-0,374$). Особистість, у якій переважає недовірливий-скептичний стиль спілкування, не можна однозначно характеризувати як доброзичливу чи недоброзичливу, оскільки виявлено зв'язок негативної спрямованості як із фактором доброзичливості, так і з фактором домінування. При переважанні покійно-сором'язливого стилю спілкування домінує доброзичливість, відсутня підозрливість, ворожість; проте така особистість не ухилятиметься від конфлікту. При переважанні залежного-слухняного стилю особистість характеризується доброзичливістю, у якості психологічного захисту схильна обирати уникання, може вдаватися до фізичної агресії, проте не прагне до домінування. Співпрацюючий стиль однаково пов'язаний як із фактором домінування, так і з фактором доброзичливості; однак особистість із переважанням співпрацюючого стилю є ригідною, схильна обирати стиль пристосування у конфліктних ситуаціях, вміє спілкуватися і бути безкомпромісною. Особистість із переважанням альтруїстичного стилю також однаковою мірою прагне як до домінування, так і до доброзичливості, здатна пристосовуватися, співпрацювати, має високий комунікативний контроль.

Юнакам, які прагнуть до домінування, властиві висока конфліктність, низький соціальний статус, прояви вербальної агресії. Доброзичливі юнаки схильні застосовувати стиль пристосування у конфліктних ситуаціях, мають високий рівень розвитку комунікативних нахилів і умінь, однак не схильні до компромісів.

Результати діагностики переважаючого стилю поведінки у конфліктних ситуаціях свідчать про таку ієрархію стилів у ранньому юнацькому віці: компроміс, співробітництво, суперництво, ухилення та пристосування (таблиця 1).

Виявлено значну кількість взаємозв'язків стилів поведінки у конфліктних ситуаціях з іншими властивостями особистості. Зокрема, юнакам, які віддають перевагу стилю суперництва, властива ригідність, низький комунікативний контроль, низький рівень розвитку комунікативних та організаторських умінь і нахилів, низький соціометричний статус.

Домінуючий стиль поведінки молоді у конфліктних ситуаціях

Стиль	Юнаки		Дівчата		Всього	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
Суперництво	9	12,0	22	43,14	31	24,60
Співробітництво	14	18,67	21	41,18	35	27,78
Компроміс	29	38,67	18	35,29	47	37,30
Ухиляння	14	18,67	8	15,68	22	17,46
Пристосування	9	12,0	8	15,68	17	13,49

Юнаки, які обирають стиль співробітництва, не схильні до суперництва, компромісів та ухиляння від конфліктів, їм властивий альтруїстичний стиль міжособистісних взаємин. Для особистості, яка віддає перевагу компромісному стилю у конфліктних ситуаціях, не властивий співпрацюючий стиль взаємин, доброзичливість, непряма агресія. При переважанні стилю ухиляння юнаки проявляють занижену самооцінку, неконфліктність, вони схильні застосовувати уникання у якості психологічного захисту у конфліктах. Тим, хто віддає перевагу стилю пристосування, властивий альтруїстичний або співпрацюючий стиль міжособистісної взаємодії, вони не схильні до суперництва.

При дослідженні рівня розвитку комунікативних та організаторських умінь ми виявили, що більшість юнаків оцінюють свої комунікативні та організаторські уміння як низькі або нижчі за середні. Комунікативні нахили та уміння пов'язані з особистісною ригідністю, вибором у якості психологічного захисту у конфліктах уникнення, високим комунікативним контролем, переважанням співпрацюючого стилю міжособистісної взаємодії, доброзичливістю. Водночас юнаки цієї групи можуть проявляти вербальну агресію. При високому рівні розвитку комунікативних умінь особистість не схильна до суперництва у конфліктах та застосування у якості психологічного захисту миролюбності.

Більшість досліджуваних виявили середній рівень комунікативного контролю. Дана характеристика пов'язана з особистісною ригідністю, організаторськими та комунікативними уміннями і нахилами, агресивністю як стратегією психологічного захисту у конфліктах, рівнем самооцінки, підозрливості, альтруїстичним стилем міжособистісної взаємодії, негативізмом. При високому комунікативному контролі юнаки не застосовують у якості психологічного захисту стратегію миролюбності, не схильні до суперництва.

У якості психологічного захисту у конфліктних ситуаціях близько половини сучасної молоді схильна до застосування стратегії уникання. Особистість, у якої переважаючою є стратегія миролюбності, має низьку самооцінку, гнучка, має добре розвинені комунікативні та організаторські здібності, має низький рівень комунікативного контролю. У разі домінування

уникання як стратегії психологічного захисту особистість має добре розвинені комунікативні уміння, намагається уникати конфліктних ситуацій, їй властивий залежний-слухняний стиль міжособистісної взаємодії. Проте у неї виявляється недостатній рівень знань, необхідних для успішного розв'язання міжособистісних конфліктів. При застосуванні у якості психологічного захисту агресії особистість має завищену самооцінку, високий рівень комунікативного контролю, ригідна, має добре розвинені організаторські нахили та уміння, у неї переважає прямолінійно-агресивний стиль міжособистісної взаємодії.

Серед індивідуально-психологічних особливостей, які впливають на виникнення міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці, провідна роль належить рівню конфліктності, рівню особистісної тривожності, неадекватній самооцінці, особистісній ригідності, певним формам агресивних реакцій, які ми вивчали за допомогою опитувальника для визначення рівня конфліктності В. Андреева, шкали виявлення рівня особистісної тривожності (адаптований варіант Спілбергера-Ханіна), методики визначення рівня самооцінки С.А. Будассі, опитувальника для визначення особистісної ригідності-гнучкості, адаптованого варіанту методики А. Басса – А. Дарки для визначення форм агресивних реакцій особистості у фруструючих ситуаціях.

Конфліктність особистості ми розглядаємо як інтегративну особистісну властивість, яка характеризує частоту виникнення конфліктів та включення в них особистості. Дана властивість визначається цілою низкою психологічних (темперамент, рівень агресивності, психологічна стійкість та саморегуляція, рівень домагань, емоційний стан), соціально-психологічних (соціальні установки та цінності, ставлення до опонента по спілкуванню, комунікативна культура) та соціальних (особливості життя і діяльності, загальний рівень культури, можливості для задоволення потреб і т.ін.) факторів.

У ході дослідження ми виявили, що більшість молодих людей має рівень конфліктності близький до середнього. Рівень конфліктності корелює з прагненням до домінування, особистісною ригідністю, організаторськими уміннями та нахилами, прямолінійним-агресивним стилем міжособистісної взаємодії, агресивністю як стратегією психологічного захисту у конфліктах, вербальною агресією. Виявлено кореляційний зв'язок негативної спрямованості з ухилянням як стратегією поведінки у конфліктах.

Також у ході дослідження ми встановили, що більшість юнаків проявляють середній та високий рівень особистісної тривожності. Виявлено кореляційний зв'язок позитивної спрямованості особистісної тривожності із агресією як стратегією психологічного захисту, особистісною ригідністю, рівнем розвитку організаторських умінь та навичок, комунікативним контролем та зв'язок негативної спрямованості із миролюбністю, прямолінійно-агресивним стилем міжособистісного спілкування та підозріливістю.

Виявилося, що лише 13% юнаків і дівчат мають адекватну самооцінку, а більше половини досліджуваних – завищену. Виявилося, що лише 7% досліджуваних здатні проявляти мобільність, гнучкість, у той час як 27% досліджуваних властива особистісна ригідність.

Дані, отримані у ході діагностики форм агресивних реакцій, дозволяють нам стверджувати, що переважаючі форми агресивних реакцій властиві юнакам у такому порядку: вербальна агресія, почуття провини, непряма агресія, роздратування, фізична агресія, підозріливість, образа, негативізм. Практично усі форми агресивної мотивації тісно пов'язані між собою.

Виявлено, що на виникнення міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці впливає також низький соціальний статус особистості та негативні емоції, які виникають у різних ситуаціях взаємодії. Ці чинники ми досліджували за допомогою соціометрії та опитувальника, спрямованого на виявлення ситуацій, які викликають найбільше роздратування у сучасній молоді. Виявилося, що більшість досліджуваних, схильних до конфліктів, мають низький соціометричний статус. Найбільше негативних емоцій у молодих людей викликають ситуації, у яких співрозмовники перекручують зміст їхніх слів і вкладають у них інший зміст – на це вказали близько 70% досліджуваних. Друге місце серед потенційно конфліктогенних займають ситуації, у яких співрозмовник не дає юнакові висловити власну думку, постійно перебиваючи його. Також близько 60% досліджуваних зазначили, що їх дратує, якщо співрозмовник осаджує їх.

Результати констатуючого експерименту дозволили нам окреслити напрямки роботи, спрямованої на вироблення у юнаків умінь попереджати та успішно вирішувати міжособистісні конфлікти, які виникають у них у процесі взаємодії з оточуючими.

У **третьому розділі** „*Психологічні умови попередження міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці*” визначено та обґрунтовано умови успішного попередження та розв'язання міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці, а також представлено результати апробації програми з формування конфліктної компетентності молоді раннього юнацького віку.

Основними умовами успішного попередження та розв'язання міжособистісних конфліктів є, за нашим припущенням, підвищення конфліктної компетентності, комунікативної культури особистості, оволодіння прийомами конструктивної поведінки у конфліктах та самоактуалізація особистості юнака. Реалізація цих умов можлива активними методами навчання, зокрема, за допомогою соціально-психологічного тренінгу конфліктної компетентності, розробленого з врахуванням виявлених у ході констатуючого експерименту соціально-психологічних чинників виникнення міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці.

У цьому ж розділі описано організаційні та змістові аспекти формуючого експерименту.

Для проведення формуючого експерименту було створено експериментальну та контрольну групи по 30 осіб у кожній. З метою формування конфліктної компетентності ми сформували 2 групи

із студентів 2 курсу Київського електромеханічного технікуму імені М. Островського, у кожній групі було по 15 осіб. Заняття проходили у формі тренінгу, їх тривалість становила близько двох годин один раз на тиждень, було проведено 14 занять. Метою роботи у тренінгових групах було оволодіння знаннями, уміннями та навичками ефективної поведінки у конфліктних ситуаціях.

Завданнями тренінгу з формування конфліктної компетентності були:

- 1) оволодіння загальною системою знань про закономірності сприймання людьми один одного у процесі спілкування;
- 2) оволодіння системою знань про міжособистісні конфлікти;
- 3) оволодіння умінням адекватно виражати власні емоції та почуття;
- 4) формування умінь і навичок ефективного спілкування з іншими людьми;
- 5) формування гнучкості у міжособистісній взаємодії;
- 6) оволодіння здатністю до ефективного вирішення міжособистісних конфліктів;
- 7) усвідомлення власних особливостей та особливостей інших людей у різних ситуаціях взаємодії.

На кожному занятті здійснювалася робота над різними проблемами, що стосуються міжособистісної взаємодії взагалі та конфліктної зокрема. На заняттях учасникам пропонувалися вправи та ігри, спрямовані на усвідомлення особливостей свого фізичного Я та проблем у спілкуванні з оточуючими, якостей, важливих для спілкування та розв'язання конфліктних ситуацій, тренінг умінь аналізувати власні риси та риси інших людей, уміння сприймати та аналізувати інформацію, передану засобами невербальної комунікації, здатності до розуміння внутрішнього світу інших людей, уміння аргументовано відстоювати власну думку у взаєминах з іншими людьми, уміння передбачати наслідки власних вчинків та прогнозувати поведінку партнерів по взаємодії, усвідомлення особливостей дружніх стосунків. Окремий блок тренінгу був присвячений ознайомленню учасників тренінгу з теоретичними та практичними знаннями про міжособистісні конфлікти: знайомству із стилями поведінки у конфліктних ситуаціях, усвідомленню власних можливостей до володіння конфліктними ситуаціями та власних особливостей, важливих для успішного розв'язання конфліктів, ознайомлення з основними правилами переконання та формування уміння розв'язувати конфлікти.

Контрольний зріз по закінченні роботи дав можливість констатувати у експериментальній групі значне зниження представленості авторитарного та прямолінійно-агресивного стилю, дещо знизилася кількість досліджуваних з переважанням недовірливого-скептичного та залежного-слухняного стилів; зросла кількість досліджуваних, у яких переважаючими виявилися співпрацюючий та альтруїстичний стилі міжособистісної взаємодії; зросла кількість досліджуваних, у яких виявилось переважання прагнення до доброзичливості над прагненням до домінування.

Майже половина досліджуваних експериментальної групи у якості домінуючого стилю поведінки у конфліктах обрали співробітництво. Також зросла оцінка досліджуваними своїх комунікативних умінь та організаторських умінь. Майже половина досліджуваних експериментальної групи після завершення тренінгу оцінила рівень розвитку у себе комунікативного контролю як високий. Значно менше досліджуваних визначили у себе середній рівень розвитку комунікативного контролю. Проте кількість досліджуваних, які виявляють низький рівень даного показника, дещо збільшилася. Ми вважаємо, що це є наслідком підвищення рівня усвідомлення своїх особливостей та критичного ставлення до себе з боку учасників дослідження.

Аналіз змін, які відбулися у психологічних особливостях учасників тренінгу засвідчує, що у експериментальній групі відбулося зниження рівня конфліктності, у той час як у контрольній групі даний показник практично не змінився (таблиця 2).

Таблиця 2

Рівень конфліктності учасників експериментальної та контрольної груп до формуючого експерименту та після нього

Рівень	Експериментальна група				Контрольна група			
	До експерименту		Після експерименту		До експерименту		Після експерименту	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
Дуже низький	0	0	0	0	0	0	0	0
Низький	0	0	1	3,33	1	3,33	1	3,33
Нижчий за середній	0	0	3	10	2	6,66	1	3,33
Дещо нижчий за середній	5	16,66	5	16,66	4	13,33	6	20
Середній	14	46,66	17	56,66	9	30	9	30
Дещо вищий за середній	8	26,66	4	13,33	13	43,44	12	40
Вищий за середній	3	10	0	0	1	3,33	1	3,33
Високий	0	0	0	0	0	0	0	0

Знизилися також показники рівня тривожності, зросла кількість юнаків з адекватною самооцінкою, зменшилася кількість ригідних особистостей. Щодо форм агресивних реакцій, то виявилось, що у досліджуваних експериментальної групи після експерименту знизилися показники фізичної агресії, непрямой агресії, роздратування, негативізму, підозрливості та вербальної агресії. У контрольній групі показники практично не змінилися.

Також відбулися певні зміни у статусі досліджуваних експериментальної групи, що призвело до покращення психологічного клімату, внутрішньогрупові зв'язки стали більш міцними.

В цілому результати контрольного зрізу показали, що у результаті тренінгу його учасники набули не лише знань та умінь, необхідних для успішного розв'язання конфліктів, а і відкрили перед собою перспективи подальшого особистісного зростання.

Одержані результати підтвердили висунуту нами гіпотезу і дозволили зробити загальні висновки.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні представлено теоретичне узагальнення та експериментальне вирішення проблеми ефективного попередження та розв'язання міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці, яке полягає у розкритті особливостей психологічної діагностики та виявленні соціально-психологічних чинників виникнення міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці, визначенні ефективних психолого-педагогічних умов успішного попередження та розв'язання міжособистісних конфліктів, формуванні конфліктної компетентності юнаків активними соціально-психологічними методами навчання.

1. Проблема дослідження міжособистісних відносин має тривалу історію, впродовж якої накопичено значний обсяг теоретичних та емпіричних знань про закономірності виникнення, протікання та розв'язання міжособистісних конфліктів. У психології до даної проблеми зверталися представники практично усіх шкіл і напрямків. Кожен науковий напрямок зробив певний внесок у розуміння конфлікту як складного явища, яке виникає у процесі взаємодії людей. Сучасна зарубіжна психологія конфлікту є прикладною галуззю досліджень. У вітчизняній психології не було сформульовано єдиного розуміння міжособистісного конфлікту та чіткого підходу до вивчення даного феномену.

2. Міжособистісні конфлікти, які виникають на різних етапах онтогенезу, зумовлюються різними індивідуальними, психологічними та соціальними чинниками. У дітей старшого дошкільного віку серед чинників виникнення міжособистісних конфліктів у ігровій діяльності провідними є дотримання правил гри та формування складу її учасників, а конфлікти з дорослими часто є наслідком недостатності уваги з боку дорослих, дефіциту доброго ставлення, байдужості. У підлітковому віці конфлікти є відображенням особливостей процесу соціалізації підлітків. Необхідність вивчення соціально-психологічних чинників міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці зумовлена новою соціальною ситуацією розвитку, особливостями міжособистісної взаємодії юнака з оточуючими та тими особистісними і соціальними завданнями, які обумовлюють необхідність удосконалення комунікативних умінь і навичок, набутих на попередніх вікових етапах.

3. Вивчення особливостей усвідомлення юнаками соціально-психологічних чинників виникнення міжособистісних конфліктів показало, що ранньому юнацькому віку властиве: розуміння конфлікту переважно як негативного явища; достатньо адекватне усвідомлення міри власної схильності до конфліктності та її спрямованості на певні об'єкти; приписування ініціативи міжособистісних конфліктів іншим людям; протиріччя між частотою проявів конфліктності та неадекватно високого самооцінного розвитку особистісних якостей та наявності знань для попередження конфліктів; бажання розширити свої знання і набути умінь і навичок щодо попередження конфліктів.

4. Міжособистісні конфлікти у ранньому юнацькому віці зумовлюються взаємодією соціально-психологічних чинників, провідними серед яких є особливості індивідуального стилю спілкування, сформованого у особистості, індивідуально-психологічні особливості особистості та її соціальний статус у групі.

5. Індивідуальний стиль спілкування особистості як соціально-психологічний чинник виникнення міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці проявляється у стилі спілкування, переважанні прагнення до домінування чи доброзичливості, переважаючому стилі поведінки у конфліктних ситуаціях, рівні розвитку комунікативних та організаторських умінь, рівні комунікативного контролю у спілкуванні, стратегії психологічного захисту у конфліктах, готовності до ефективного розв'язання конфліктів. Сучасним юнакам властива схильність до авторитарного стилю спілкування, прагнення до домінування у міжособистісних стосунках, схильність у конфліктних ситуаціях обирати стиль компромісу дівчатами та стиль суперництва юнаками, недостатній рівень розвитку комунікативних умінь, низький рівень розвитку організаторських умінь, недостатній комунікативний контроль у спілкуванні, вибір уникання як стратегії психологічного захисту у конфліктних ситуаціях. Водночас юнаки досить високо оцінюють власну психологічну готовність до ведення переговорів та розв'язання конфліктів.

6. Психологічні особливості юнаків, які можуть призводити до виникнення міжособистісних конфліктів, проявляються у рівні конфліктності, особистісної тривожності, ригідності, самооцінці, виборі форм агресивних реакцій у фруструючих ситуаціях. Ранньому юнацькому вікові властиві середній та дещо вищий за середній рівень конфліктності, висока тривожність, неадекватна самооцінка, особистісна ригідність, застосування різних форм агресивних реакцій, основними серед яких є вербальна агресія, наявність почуття провини, роздратування, фізична агресія та підозрлість.

7. Соціальними чинниками виникнення міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці є низький соціальний статус, який пов'язаний із переважанням авторитарного стилю спілкування, прагненням до домінування, вибором стилю суперництва у міжособистісних конфліктах. Також до виникнення конфлікту може призвести нездатність юнаками керувати власними емоціями, дратуватися у різних ситуаціях міжособистісної взаємодії.

8. У юнаків переважають середній та вищий за середній рівні конфліктності, які тісно корелюють з прямолінійно-агресивним стилем міжособистісної взаємодії, схильністю до домінування, ригідністю, агресією, високою самооцінкою та особистісною тривожністю. У юнаків, які мають високий рівень конфліктності, переважає прагнення до домінування у міжособистісних взаєминах, вони застосовують переважно авторитарний та прямолінійно-агресивний стиль спілкування. При виборі стилю поведінки у конфліктних ситуаціях юнаки надають перевагу компромісу.

9. Зниження рівня конфліктності можливе за умови формування конфліктної компетентності юнаків, яке вимагає оволодіння системою знань про закономірності сприймання людьми один одного у процесі спілкування, про міжособистісні конфлікти, уміннями адекватно виражати власні емоції та почуття, навичками ефективного спілкування, формування гнучкості у міжособистісній взаємодії, здатності до ефективного вирішення міжособистісних конфліктів, розширення самоусвідомлення, що може бути досягнуто за допомогою активних методів навчання.

10. Тренінг підвищення конфліктної компетентності юнаків, розроблений з урахуванням чинників міжособистісних конфліктів у цьому віці, актуалізував прагнення до доброзичливості, співробітництва, зумовив зростання рівня комунікативних умінь, підвищення здатності контролювати себе у процесі спілкування, зростання рівня готовності до ефективного розв'язання конфліктів, зниження рівня конфліктності, тривожності, ригідності; у досліджуваних більш адекватною стала самооцінка, знизилася показники фізичної агресії, непрямой агресії, негативізму, підозрливості та вербальної агресії, відбулося зростання соціального статусу досліджуваних у групі. Запропонований нами тренінг призвів, таким чином, не лише до підвищення загальної комунікативної культури, але й стимулював самоактуалізацію особистості юнаків. Тому врахування чинників виникнення міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці при взаємодії з молодими людьми відкриває перспективи як конструктивного попередження та розв'язання конфліктів, так і особистісного зростання юнаків.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальшу роботу ми вбачаємо у дослідженні соціально-психологічних чинників виникнення міжособистісних конфліктів на різних вікових етапах, розробці програм навчання психологів попередженню конфліктів та наданню ефективної психологічної допомоги щодо конфліктів, визначенні структури феномена конфліктної компетентності для різних вікових етапів.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ ВІДОБРАЖЕНО У ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ АВТОРА:

1. Матяш-Заяц Л.П. Особливості прояву стилю конфліктної поведінки майбутніх вчителів // Психологія: Зб. наук. пр. НПУ імені М.П. Драгоманова. Випуск 4 (7). – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 1999. – С. 73 – 78.
2. Матяш-Заяц Л.П. Проблема конфлікту у зарубіжній психології першої половини ХХ століття // Психологія: Зб. наук. пр. НПУ імені М.П. Драгоманова. Випуск 11. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2000. – С. 48 – 54.
3. Матяш-Заяц Л.П. Особливості конфліктності сучасної молоді // Психологія: Зб. наук. пр. НПУ імені М.П. Драгоманова. Випуск 13. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2001. – С. 189 – 194.
4. Матяш-Заяц Л.П. Рівень готовності до ведення переговорів та розв'язання конфліктів як показник напрямку профілактичної та корекційної роботи з молоддю // Психологія: Зб. наук. пр. НПУ імені М.П. Драгоманова. Випуск 14. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2001. – С. 201 – 205.
5. Матяш-Заяц Л.П. Стиль спілкування як чинник міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці // Психологія: Зб. наук. пр. НПУ імені М.П. Драгоманова. Випуск 15. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2002. – С. 178 – 183.
6. Матяш-Заяц Л.П. Агресивність як чинник виникнення міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці // Психологія: Зб. наук. пр. НПУ імені М.П. Драгоманова. Випуск 21. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2003. – С.153 – 160.
7. Матяш-Заяц Л.П. Конфліктна компетентність як умова успішного попередження та розв'язання конфліктів у ранньому юнацькому віці // Психологія: Зб. наук. пр. НПУ імені М.П. Драгоманова. Випуск 24. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2004. – С. 161 – 165.
8. Матяш-Заяц Л.П. Особливості формування конфліктної компетентності як передумови успішного попередження і розв'язання міжособистісних конфліктів у ранній юності // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки. Вип.5 (29). – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – С.62 – 65.
9. Матяш-Заяц Л.П. Організаторські та комунікативні нахили і уміння як передумова успішного розв'язання конфліктів в управлінській діяльності // Наукові праці МАУП, Випуск 4: Соціально-психологічні проблеми вдосконалення управлінської діяльності. – К.: МАУП, 2002. С. 116 – 117.
10. Матяш-Заяц Л.П. Природа міжособистісних та внутрішньоособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці // Наукові записки: Зб. наук. статей Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова / Укл. П.В.Дмитренко, О.Л.Макаренко. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2001. – Випуск 41. – С.133 – 135.

11. Матяш-Заяц Л.П. Комунікативні уміння і нахили як передумова успішного подолання конфліктів у ранньому юнацькому віці // Проблема личности в современной науке: результаты и перспективы исследований. Тезисы докладов Четвертой Международной научной конференции молодых ученых 26 – 28 сентября 2001 года. Киев, 2001. – С. 87 – 88.
12. Матяш-Заяц Л.П. Передумови виникнення конфліктів у ранньому юнацькому віці. Вісник: Збірник наукових статей викладачів, докторантів, аспірантів Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова / Укл.: П.В. Дмитренко, Л.Л. Макаренко, О.П. Симоненко. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2002. – Випуск 3. – С.18 – 20.
13. Любов Долинська, Людмила Матяш-Заяц. Уявлення сучасної молоді про особливості міжособистісних конфліктів // Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні / За ред. Максименка С.Д., Циби В.Т., Шайгородського Ю.Ж. та ін. – К.: Український центр політичного менеджменту, 2003. – С. 331 – 338 (У роботі представлено результати експериментального дослідження автора).
14. Матяш-Заяц Л.П. Психологія конфлікту. Програма курсу // Психологія. Навчально-методичний комплекс. – Міністерство освіти і науки України. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Кафедра психології. – К, 2005. – С.213 – 231.
15. Матяш-Заяц Л.П. Основи конфліктології. Програма курсу // Психологія. Навчально-методичний комплекс. – Міністерство освіти і науки України. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Кафедра психології. – К, 2005. – С.293 – 309.

Матяш-Заяц Л.П. Соціально-психологічні чинники виникнення міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2005.

Дисертація присвячена теоретичному обґрунтуванню та емпіричному вивченню соціально-психологічних чинників виникнення міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці, розробці та впровадженню тренінгової програми з формування конфліктної компетентності сучасної молоді.

Виявлено, що основний вплив на виникнення міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці мають: властивий особистості індивідуальний стиль спілкування, рівень

конфліктності, пов'язаний з цілим рядом інших індивідуально-психологічних особливостей, та соціальний статус особистості у групі.

Доведено, що значна кількість юнаків проявляє схильність до авторитарного стилю спілкування, прагне до домінування, схильна до вибору компромісного стилю поведінки у конфліктних ситуаціях, має недостатньо розвинені комунікативні та організаторські уміння, низький рівень саморегуляції у процесі спілкування, середній рівень конфліктності та високий рівень тривожності. Найбільш властивою формою агресивних реакцій є вербальна агресія. Більшість юнаків та дівчат мають низький соціальний статус у групі.

Виявлено психолого-педагогічні умови попередження та успішного розв'язання міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці: підвищення конфліктної компетентності особистості, оволодіння системою знань про закономірності сприймання людьми один одного у процесі спілкування, формування уміння адекватно виражати власні емоції та почуття, формування гнучкості у міжособистісній взаємодії, розширення самоусвідомлення. Розроблено та апробовано тренінгову програму формування конфліктної компетентності молоді.

Ключові слова: конфлікт, міжособистісний конфлікт, міжособистісна взаємодія, конфліктність особистості, конфліктна компетентність, комунікативна культура.

Матяш-Заяц Л.П. Социально-психологические причины возникновения межличностных конфликтов в раннем юношеском возрасте. Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – возрастная и педагогическая психология. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2005. – Рукопись.

Диссертация посвящена теоретическому обоснованию и эмпирическому изучению социально-психологических причин возникновения межличностных конфликтов в раннем юношеском возрасте, разработке и внедрению системы работы по формированию конфликтной компетентности современной молодежи.

В работе проанализированы достижения мировой и отечественной психологической науки, посвященные проблематике межличностного конфликта. В частности, освещены взгляды на конфликт представителей психоаналитической школы, социотропного подхода, этологического подхода, теории групповой динамики, фрустрационно-агрессивного подхода, поведенческого, социометрического, интеракционистского подходов, мотивационного подхода, теории организационных систем, теории и практики переговорного процесса. Отмечается, что в отечественной психологии проводились лишь отдельные исследования по данной проблематике и единый подход к проблеме конфликта выработан не был. В частности, отмечается, что

недостаточно исследовались социально-психологические причины возникновения межличностных конфликтов.

В качестве причин, приводящих к возникновению межличностных конфликтов в раннем юношеском возрасте, выделены: стиль общения личности, индивидуально-психологические особенности личности и её социальный статус. Представленные в диссертационном исследовании результаты свидетельствуют, что для раннего юношеского возраста характерно понимание межличностного конфликта преимущественно как отрицательного явления, достаточно адекватное осознание степени собственной склонности к конфликтности и её направленности, приписывание инициативы конфликтов другим участникам взаимодействия, противоречие между частотой проявлений конфликтности и неадекватно высокой самооценкой уровня личностных особенностей и наличия знаний для предотвращения конфликтов.

Современная молодежь характеризуется склонностью к авторитарному стилю общения, стремлением доминировать, склонностью к компромиссному поведению в конфликтных ситуациях у девушек и к соперничеству у юношей, недостаточным уровнем развития коммуникативных умений, низким уровнем развития организаторских умений, недостаточным коммуникативным контролем в общении, склонностью выбирать уклонение в качестве психологической защиты в конфликтных ситуациях. Молодые люди достаточно высоко оценивают свою психологическую готовность к ведению переговоров и разрешению конфликтов.

Для раннего юношеского возраста характерны средний и несколько выше среднего уровень конфликтности, высокая личностная тревожность, неадекватная самооценка, личностная ригидность, подозрительность, использование вербальной и физической агрессии, раздражительность, чувство вины. Низкий социальный статус связан с преобладанием авторитарного стиля общения, стремлением к доминированию, склонностью к соперничеству в межличностных конфликтах.

В процессе исследования установлены также корреляционные связи между выявленными социально-психологическими причинами межличностных конфликтов в раннем юношеском возрасте.

Снижение уровня конфликтности возможно путем формирования конфликтной компетентности молодежи, которая требует овладения системой знаний о закономерностях восприятия людьми друг друга в процессе общения, о межличностных конфликтах, умениями адекватно выражать собственные эмоции, навыками эффективного общения, формирования гибкости, расширения самосознания, способности эффективно решать межличностные конфликты, что может быть достигнуто при помощи использования разработанного автором с учетом результатов, полученных в процессе констатирующего эксперимента, тренинга конфликтной компетентности.

В заключительной части диссертации представлены результаты апробации разработанной программы формирования конфликтной компетентности молодежи. В экспериментальной группе возросло количество испытуемых, склонных к альтруистическому и сотрудничающему стилям взаимодействия, снизились показатели тревожности, конфликтности, в то же время возросло количество испытуемых с адекватной самооценкой, повысился их социометрический статус в группах. Результаты контрольного эксперимента показали, что испытуемые не только получили знания, необходимые для успешного разрешения конфликтов, но и открыли перед собой перспективы дальнейшего личностного роста.

Ключевые слова: конфликт, межличностный конфликт, межличностное взаимодействие, конфликтность личности, конфликтная компетентность, коммуникативная культура.

Matyash-Zayats L.P. Social-psychological forces of the origin of interpersonal conflict at an early youthful age. – Manuscript

Dissertation on acquiring an academic degree of candidate of psychological sciences on major 19.00.07 – pedagogical and age-specific psychology. – M.P. Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2005.

The dissertation is dedicated to theoretical grounds and empirical study of social-psychological forces of the origin of interpersonal conflict at an early youthful age, elaboration and application of training program of forming the conflict competence at the contemporary youth.

It is revealed that inherent to a person individual style of communication, conflict level that is connected with a diversity of other individual-psychological features and social status of a personality in group have fundamental influence on the origin of interpersonal conflict at an early youthful age.

It is proved that a great deal of youths is inclined towards authoritarian style of communication, is anxious to domination, is disposed to the selection of the compromise style of behavior in the conflict situations, has insufficiently developed communicative and organizational skills, low level of self-regulation during the process of communication, middle level of conflict feature and high level anxiety. The most peculiar form of the aggressive reactions is verbal aggression. The majority of young boys and young girls have low social status in group.

The psycho-pedagogical conditions of prevention and successful solution of interpersonal conflicts at an early youthful age are revealed: increase of the conflict competence of a personality, acquirement of a knowledge system about the patterns of human perception of one another during communication, forming of the skills for sufficient expression of proper emotions and feelings, forming of flexibility in the

interpersonal interaction, enlargement of self-perception. The training program of forming the conflict competence of youth is worked out and tested.

Key words: conflict, interpersonal conflict, interpersonal interaction, conflict feature of personality, conflict competence, communicative culture.